Strategije evaluacije podrške obitelji i roditeljstvu utemeljene na dokazima: Stajalište EurofamNeta

Listopad 2022

cost
EUROPEAN COOPERATION
IN SCIENCE & TECHNOLOGY

Funded by
the European Union

Autori ovog dokumenta su Ana Almeida (Sveučilište u Minhu – članica Upravnog odbora iz Portugala i WG3 sudionica u EurofamNetu), Orlanda Cruz (Sveučilište u Portu – WG3 sudionica u EurofamNetu) i Ana Catarina Canário (Sveučilište u Portu – WG3 sudionica u EurofamNetu).

Ovaj dokument temelji se na radu iz COST programa Akcija CA18123 Europska mreža podrške obitelji, podržana od strane COST-a (Europske suradnje u znanosti i tehnologiji – „*European Cooperation in Science and Technology*").

COST (Europska suradnja u znanosti i tehnologiji) je agencija za financiranje istraživačkih i inovacijskih mreža. COST Akcije pomažu povezati istraživačke inicijative u cijeloj Europi i omogućuju znanstvenicima razvijati svoje ideje dijeleći ih sa svojim kolegama. To potiče njihovo istraživanje, karijeru i inovacije.

www.cost.eu

ISBN 978-84-09-43109-0

Ovaj dokument distribuira se pod licencom Creative Commons (imenovanje autora, nekomercijalna upotreba i verzija za dijeljenje pod istim uvjetima). To znači da je moguće obrađivati, prilagođavati i nadograđivati ovo djelo sve dok su autori i EurofamNet pravilno označeni, a nove tvorevine objavljene pod istim licencnim uvjetima.

Europska mreža podrške obitelji (EurofamNet) © 2022

Za svako citiranje ovog dokumenta treba koristiti sljedeću referencu:

Almeida, A., Cruz, O., & Canário, A. C. (2022.). *Evidence-based family and parenting support evaluation strategies: The position of EurofamNet.* EurofamNet.

Za daljnje informacije, molimo kontaktirajte: EurofamNet: https://EurofamNet.eu/contact

Kontakt autor: Ana Almeida aalmeida@ie.uminho.pt

SADRŽAJ

1 | Uvod 4

2 | Uspostavljanje prakse utemeljene na dokazima u području socijalne intervencije 6

3 | Programi utemeljeni na dokazima: Predvodnici integracijskih nastojanja u promicanju dobrobiti obitelji 10

4 | Evaluacija kao temelj EBFPP-a („*evidence-based family and paretning programmes*“ - programi podrške obiteljima i roditeljstvu utemeljeni na dokazima) 13

5| Zaključak 17

Reference 19

1 | Uvod

Postoji opći znanstveni konsenzus o naglašavanju da optimalan razvoj svakog djeteta ovisi o obiteljskom kontekstu (roditelji ili skrbnici i šira obitelj), njegovim ili njezinim uvjetima životnog okruženja i okolnostima koje utječu na sposobnost roditelja da odgovore na potrebe svojeg djeteta (npr. Belsky, 1984.; Bronfenbrenner & Evans, 2000.). Ova teorijska premisa ocrtava utjecajnu referencu za razvoj politika EU u ime djeteta i njihove dobrobiti kroz djetinjstvo i adolescenciju, a posebno za podršku roditeljstvu i obiteljima. Odrednica ovih politika novog tisućljeća, Preporuka Vijeća Europe o pozitivnom roditeljstvu (Rec 2006/19), naglašava da se uloga skrbnika razvija iz korištenja sposobnosti, razvijanja vještina iz iskustva i, u biti, potkrepljuje kvalitetom i količinom dostupne podrške (Ayala-Nunes et al., 2017.; Martins et al., 2022.). Stoga, kako bi djeca u potpunosti ostvarila svoja prava i dobrobit, modernim će obiteljima biti lakše kad god su pomoć i podrška pristupačne, dostupne i prilagođene njihovim karakteristikama (Daly, 2017.; Canavan et al., 2016.). Novi način razmišljanja vratio je univerzalne potrebe, nestigmatizirajuće ili obvezujuće za ranjive obitelji, i izrazio ih na način da je svako dijete važno, posebno potičući perspektivu utemeljenu na snazi za intervencije podrške obitelji i roditeljima. Ovaj sveobuhvatni okvir u ime razvoja i provedbe politika roditeljstva postavio je temelje za podržavanje preventivnih mjera primjerenima obiteljskoj raznolikosti, društvenom podrijetlu, zdravstvenim stanjima i stanjima mentalnog zdravlja, i obiteljskim razvojnim ciklusima. Što je najvažnije, također je izvršio pritisak na drugačije sagledavanje pružanja podrške obitelji dajući poseban fokus na programe pozitivnog roditeljstva (Jiménez et al., 2018.).

Konačno, u postmodernoj Europi znanje i razumijevanje roditeljstva također su postali neophodni za poboljšanje usluga podrške obitelji i proširenje modela i pristupa djeci i obiteljima u potrebi (Rodrigo et al., 2016.). Pravodobno je predviđen *zeitgeist* za zagovaranje intervencija utemeljenih na dokazima koje kombiniraju ciljeve prevencije i promocije kao dovitljive i učinkovite pristupe za ostvarivanje prava djece da rastu u zdravim obiteljskim kontekstima. Usprkos tome, konsenzus o potrebi pružanja podrške obiteljima koegzistirao je s izrazitim razlikama u pružanju podrške diljem Europe i unutar zemalja (Molinuevo, 2013.; Rodrigo et al., 2016.). Različitost obuhvaća različite vrste i modalitete podrške upućene roditeljima i djeci (Daly, 2007.; 2012.; Hermanns, 2014.). Ova višestrukost primjenjuje se na različite razine prevencije u javnim sektorima i agencijama dok, u isto vrijeme, pomaže organizirati preventivne mjere među univerzalnim ili glavnim uslugama (kao što su rana skrb o djeci, obrazovanje, primarna zdravstvena skrb, prenatalne konzultacije) i politikama (mjere usklađivanja posla i obitelji), selektivnima koje su sklonije minimiziranju društvenih nejednakosti (mjere podrške dohotku i socijalne skrbi za

obitelji sa samohranim roditeljem ili velike obitelji), a u krajnjem slučaju, hitnu, intenzivnu i posebnu skrb (smještaj izvan obitelji pod mjerama zaštite djece, spajanje obitelji, terapijske usluge). U ovoj širokoj raznolikosti vrsta podrške, izdvajaju se usluge podrške roditeljstvu koje se u suštini svode na tri temeljne značajke: (a) usmjerene su na roditelje i fokus je na njihovoj roditeljskoj ulozi; (b) pružena podrška je usluga u naravi; i (c) fokus je na sredstvima i kompetencijama roditelja za odgoj djece (Daly, 2012.).

Ipak, za sužavanje načina pružanja podrške ishodima politika i programa značajnija je bila važnost uključivanja okvira praksi utemeljenih na dokazima u usluge podrške obitelji i roditeljstvu (Axford et al., 2012.; Boddy et al., 2011.; Rodrigo et al., 2012.). Poistovjećeni s načelima i ciljevima utemeljenima na dokazima, programi obitelji i roditeljstva nastavljaju svestranost i strukturu u ovu svrhu, predstavljajući dovitljiv modus operandi i obećavajuću investiciju za ostvarivanje agende prava djeteta za XXI. stoljeće (Moran & Canavan, 2019.). Jednako osjetljivi na univerzalne i specifične potrebe ranjivije djece i obitelji, ovi programi nisu isključivo samo jedan javni sektor, već se šire i integriraju u svim razinama usluga. Važno je reći da odgovori trebaju istovremeno osigurati pomagala i optimalne poluge za smanjenje prijelaznih opasnosti i gubitaka, kao i velikih tereta višestrukosti materijalnih oskudica i utjecaja na obiteljske živote (Thévenon et al., 2018.). Posljedično, traženje usluga i stručnjaka izvršili su pritisak na promjenu intervencijskih praksi, kako bi se izbjeglo stigmatizirajuće upućivanje, u adekvatne modalitete intervencija koje služe većini obiteljskih potreba, a grupe usmjerene na univerzalne, selektivne do indicirane razine prevencije potvrdile su istraživanje za prakse utemeljene na dokazima kroz širok raspon obiteljskih i roditeljskih intervencija od strane pojedinaca, kućnih posjeta, grupa, zajednice.

Zaista, raznolika priroda usluga podrške obitelji i roditeljstvu raširenih u različitim javnim sektorima (odnosno obrazovna pomagala, zdravstvene jedinice, socijalne službe, usluge u zajednici, sigurnosne snage, pravosudni odjeli) također zahtijeva programe koji mogu donijeti dobre poticaje u smislu održivosti, izvedivosti, pouzdanosti i, ne manje važno, dokazane učinkovitosti za javne troškove. Nije iznenađujuće da je promjena zahtijevala bolje informirane profesionalne prakse, iskoristila nedostatak kulture evaluacije i pozabavila se fokusom na stručnost pojedinca stečenu zahvaljujući iskustvu u službi. U ovom konkretnom trenutku, važnost podnošenja dokaza o tome funkcioniraju li programi roditeljstva, za koga i pod kojim okolnostima, postaje poticajni izazov za profesionalnu praksu i, u međuvremenu, zahtijeva pluralnost pristupa evaluaciji (Fives et al., 2017.; Deković et al., 2012.).

Prepoznajući da su još uvijek potrebni napori kako bi se uzela u obzir heterogenost pružanja usluge u podršci obitelji, unutarnje razlike profesionalnih kultura prema vanjskom unosu praksi utemeljenih na dokazima i standarda kulture evaluacije, ovaj rad namjerava pridonijeti cjelokupnom položaju EuroFamNet COST Akcije o strategijama evaluacije podrške roditeljstvu. U nastavku, ovaj dokument ukratko daje obrazloženje prakse utemeljene na dokazima ocrtavajući njezin napredak u uslugama podrške obitelji koje se pružaju u okruženju zajednice. Kratki povijesni prikaz prati kako su perspektive i pristupi evaluaciji pretpostavljenih učinaka programa roditeljstva utemeljenih na dokazima također doveli do zanimanja za odnose i veze između istraživanja, profesionalne prakse i, u novije vrijeme, politika te sudjelovanja djece i obitelji. Uključivanjem djece i obitelji u prakse utemeljene na dokazima, slušanjem njihovih mišljenja i priznavanjem kao aktivnih sudionika, njihov utjecaj na procese koji oblikuju usluge podrške obitelji i roditeljstvu prepoznat je i uzet u obzir za promicanje usluga koje su djelotvorno korisne za potrebe obitelji. Zaključno, popis ključnih poruka upućuje na niz utjecajnih načela i standarda znanosti o prevenciji radi više i bolje utvrđenog pluralističkog pristupa onome što se odnosi na evaluacije podrške obitelji i roditeljstvu.

2 | Uspostavljanje prakse utemeljene na dokazima u području socijalne intervencije

Koncept prakse utemeljene na dokazima („*evidence-based practice*“ - EBP) prvi se put pojavio u području medicine, s medicinom utemeljenom na dokazima koja je opisana kao savjesna, eksplicitna i razborita upotreba trenutno najboljih dokaza u donošenju odluka o skrbi za pojedinačne pacijente (Sackett et al., 1976). Dakle, EBP je nastao iz presjeka najboljih dostupnih dokaza istraživanja i kliničke stručnosti praktičara, zajedno s razumijevanjem i poštivanjem vrijednosti klijenta. U 2005., radna skupina Američke udruge psihologa za EBP utvrdila je definiciju EBP-a kroz ove tri komponente, ujedno predstavljajući prošireni opseg vrijednosti klijenta, obuhvaćajući karakteristike, kulturnu pozadinu i preferencije svakog pojedinca (APA, 2006.).

EBP je nadišao granice medicine i kliničke prakse, a široki koncept „utemeljeno na dokazima“ postupno je usvojen u području društvenih znanosti, te u intervencijama provedenima u uslugama u zajednici, prvo u Sjedinjenim Američkim Državama, a zatim u Ujedinjenom Kraljevstvu i u Europi (Asmussen, 2011.; McCall, 2009.; McCall & Green, 2004.). Pozivajući na odgovornost, donositelji politika počeli su zahtijevati „usluge utemeljene na dokazima” pri pokušaju dokazivanja da su program i politike postigli svoje namjeravane ciljeve. Odgovor na takve zahtjeve donositelja politika,

u vezi učinkovitosti intervencija u kojima su uložena javna sredstva, doveo je do suradničke dvosmjerne veze između područja primijenjenog istraživanja i intervencija provedenih u uslugama u zajednici.

Usvajanje EBP-a od strane usluga u zajednici učvršćeno je i pojačano najviše zbog sučeljavanja i suradnje istraživača i akademika s praktičarima i politikama u zajednici. Europske političke smjernice nastojale su doprinijeti zbližavanju akademije i zajednice. Projekti intervencije u zajednici financirani europskim programima često uključuju obveznu procjenu društvenog učinka na provedene intervencije. Ovaj uvjet potaknuo je zbližavanje stručnjaka koji rade u zajednicama i akademije, dok je, u isto vrijeme, produbio znanje o procjeni učinka intervencija, pokrećući promjenu početne paradigme, isključivo temeljene na praksi stručnjaka. Zapravo, uža veza između stručnjaka i znanstvenika doprinosi prenosivosti znanstvenih spoznaja, kroz dvosmjernu suradnju, značajnu za stručnjake koji rade u uslugama u zajednici, ali i za istraživače, čije im primijenjeno istraživanje u zajednici omogućuje ocjenjivanje intervencija.

Odluka o usvajanju i provedbi EBP-a u uslugama u zajednici nije linearna i izravna, već na istu utječu mnoge odrednice. Dvije od ovih odrednica zaslužuju posebnu pažnju s obzirom da prikazuju specifičnosti prakse u uslugama u zajednici, te vode predstavljanju i daljnjem razvoju triju komponenti EBP-a. Prva se odnosi na ono što predstavlja dokaz u EBP-u, a druga se odnosi na društvenu percepciju djece i obitelji kao klijenata kad bi trebali biti smatrani subjektima vlastitih prava. Više pojedinosti navedeno je niže.

2.1. Što se smatra dokazom

U EBP-u, dokaz dolazi iz sistematične i rigorozne evaluacije učinkovitosti intervencije, određivanjem jesu li ciljevi intervencije zaista ostvareni, to jest, vodi li zaista intervencija promjenama kod onih nad kojima se provodi, kako je definirano u teoretskoj konceptualizaciji programa. Ali kako je ovaj dokaz definiran? Istraživači i akademici imali su ulogu u definiranju što se smatra dokazom. Uporaba postupaka temeljenih na znanosti za evaluacije učinkovitosti intervencije prirodno je dovela do odabira eksperimentalnih dizajna kao glavne paradigme u ovom području (McCall & Green, 2004.). Standardi dokaza iz Istraživanja društva za prevenciju predstavlja hijerarhiju koja se tiče kvalitete znanstvenog dokaza, definirajući kao glavni kriterij evaluacije učinkovitosti uporabu nasumično kontroliranih ispitivanja („*randomized controlled trials*“ – RCT), evaluiranih kroz precizne analitičke postupke, odabirući pouzdane instrumente i mjerenja, te koristeći uzorke veličine primjerene za općenitost rezultata. Uobičajeno je shvaćanje da je nasumičnost u kontroliranom kontekstu jamstvo za unutarnju valjanost istraživanja i pojašnjenje uzročnog zaključka, određujući je li intervencija pridonijela uočenim promjenama kod sudionika

angažiranih za sudjelovanje u studiji, što je dodatno dokumentirano za najmanje 6 mjeseci nakon intervencije (Flay et al., 2005.; Gottfredson et al., 2015.).

Istraživači su suglasni da su eksperimentalni i kvazieksperimentalni nacrti istraživanja važni za rješavanje pitanja „Je li program učinkovit u stvaranju namjeravanih promjena u ciljanoj populaciji?". Međutim, ovi dizajni nisu jedini način rješavanja evaluacije programa. Postoji također široko prihvaćeni dogovor da su vrijednost i odabir prikladnih metoda određeni od strane pitanja istraživanja koja postavljaju znanstvenici i stručnjaci (Fives et al., 2017.). Dokaz o ishodima intervencija od središnje je važnosti, ali nisu jedini potrebni podaci kad se intervencije provode u okruženjima zajednice ili u okruženju provođenja s više agencija. Štoviše, kada je riječ o vanjskoj valjanosti intervencija, većina istraživačkih pitanja ide dalje od uzročno-posljedičnih odnosa između intervencije i njezinih ishoda, baveći se pitanjima koja se odnose na provedbu, tko ima najviše koristi od intervencije te njezinu ekonomsku evaluaciju i održivost tijekom vremena. Provjera unutarnje valjanosti intervencija jednako je važna kao i evaluacija vanjske valjanosti, informirajući o njezinoj ekološkoj valjanosti i praktičnoj važnosti (McCall & Green, 2004., Proctor & Brestan-Knight, 2016.; Rodrigo et al., 2016.).

Shvaćanje da se okvir EBP-a ne ograničava na mjerenje ishoda i da se primjenjuje na sve razine dizajna evaluacije programa implicitno je priznavanje da se dokaz ne uzima u obzir iz jedne perspektive, teorijskog okvira ili jedne metode (Campbell & Fiske, 1959.). Osim toga, komplementarnost različitih metoda ne implicira nedostatak teorijskog temelja ili odsutnost obrazloženja za upotrebu različitih metoda. Zaista, pristup kritične mnogostrukosti EBP-u može biti prednost, posebno kada se radi o složenim istraživačkim pitanjima koja uključuju različite teorije i zahtijevaju raznolikost metoda, mjernih postupaka, analiza i ishoda – ovi posljednji često proučavani pod objektivom generalizacije i posebnosti (Shadish, 1986.; Shadish et al., 2002.). Dakle, suprotno klasifikaciji antinomije, dokazom se treba baviti prema metodološkom planu pluralizma. „Planirana kritička mnogostrukost" (Shadish, 1986.) ili „pluralistički pristup" (Fives et al., 2017.) istraživanju i dizajnu evaluacije također je priznat načelima Akcije Europske obiteljske mreže (EuroFamNet):

> " Usvajanjem pluralističkog pristupa istraživanju i evaluaciji nastoji se postići veća usklađenost između zahtjeva akademske strogosti u istraživanju/evaluaciji i „stvarnog svijeta" politike i intervencije. Obuhvaća cijeli niz dizajnerskih
>
> i metodoloških mogućnosti za rješavanje raznolikosti konteksta unutar kojih su postavljene istraživačke studije i evaluacije" (EuroFamNet, 2020.).

2.2. Djeca i obitelji: Od klijenata do pravnih subjekata

Pogled na djecu i obitelji kao potrošače i primatelje skrbi, koji se obično koristi u pristupu prakse utemeljenoj na dokazima, u ovom je kontekstu pogrešan. Konvencija o pravima djeteta i drugi međunarodni ugovori navode pravo djece da žive u obitelji koja skrbi i brine o njima, priznajući ih kao subjekte vlastitih prava. Konvencija identificira djecu kao nositelje prava, i u skladu s tim, EuroFamNet predstavlja stav usmjeren na prava u svojim načelima štiteći prava djece, roditelja i obitelji. Potpora obitelji usmjerena je na promicanje i zaštitu djece, roditelja i obitelji, što predstavlja pravo djeteta. Obitelj se prepoznaje kao ključna za puno ostvarivanje prava djeteta kroz cijeli niz prava koja su djeci zajamčena. Također se priznaje da roditelji često trebaju podršku u razvijanju učinkovitih roditeljskih vještina (Dolan et al., 2020.). Prema preporuci Vijeća Europe o pozitivnom roditeljstvu (Rec 2006/19), odgovornost je država članica jamčiti da su uvjeti za pružanje podrške obitelji i roditeljstvu obiteljima kojima su potrebne takve usluge dostupni putem politika na središnjoj i lokalnoj razini.

Prilikom pružanja EBP-a obiteljima i djeci kao nositeljima prava, stručnjaci usvajaju pristup usmjeren na obitelj, razvijen u okviru suradnje, utemeljen na odnosu povjerenja i jednakosti s obiteljima. Usvajanje EBP-a unutar pristupa usmjerenog na obitelj ne samo da objedinjuje najbolja dostupna istraživanja i stručnu ekspertizu, već i doprinose djece, mladih i obitelji u pogledu njihovih vrijednosti, ciljeva, potreba i preferencija, smatrajući ih nositeljima prava. U ovom pristupu usmjerenom na obitelj, stručnjak se usredotočuje na potrebe obitelji i potiče obitelj da preuzme vodstvo u donošenju odluka, potičući osnaživanje obitelji, osobnu kompetenciju i autonomiju u rješavanju problema, zajedno s osobnim djelovanjem.

Stručnjaci podrške obitelji razvijaju skup aktivnosti koje jačaju obiteljske pozitivne neformalne društvene mreže kroz integrirane programe, koje se obično provode u obiteljskim domovima i zajednicama (Dolan et al., 2006.). Ova radna snaga sastoji se od širokog spektra stručnjaka i asistenata koji pružaju podršku obiteljima kroz različite usluge nudeći razvojnu, kompenzacijsku i zaštitnu podršku obiteljima kao cjelini i njihovim članovima kako bi osigurali egzistenciju, produktivan razvoj i integraciju obitelji u zajednicu (Zegarac et al., 2021.). Radna snaga za podršku obitelji kombinira stručno znanje s profesionalnim iskustvom i znanjem na "razini zajednice", koji su ključni za refleksivnu praksu, koju karakterizira kombinacija opisa i ispitivanja na temelju djelovanja koje vodi do promjene (Dolan et al., 2006.).

Podrška obitelji trebala bi se pružati u svjetlu prava djece i obitelji, ali je također sama po sebi temeljno pravo djece, budući da se provodi u području pružanja više organizacija za promicanje dječjih prava i dobrobiti djece i obitelji, te je također ključna za zaštitu djece i obitelji (Dolan et al., 2020.). Između prava djece i podrške obitelji postoji dvosmjerni odnos: prava djece su vodeći okvir za intervencije podrške obitelji

u uslugama u zajednici, a usluge podrške obitelji doprinose promicanju i zaštiti prava djece.

Zaključno, kada se pruža u okruženju zajednice, a posebno unutar usluga podrške obitelji, pitanje o tome kako razmotriti one koji primaju EBP dobiva novo značenje u usporedbi s EBP-om koji se daje u okruženjima kliničke prakse. Osim klasificiranja ili dijagnosticiranja obitelji i njihovih pojedinačnih članova u kategorije (npr. kao funkcionalni ili disfunkcionalni), EBP koji se isporučuje u uslugama u zajednici treba voditi računa o raznolikosti obitelji. U skladu s pristupom preventivnih intervencija, evaluacija rizičnih i zaštitnih čimbenika unutar sustava svake obitelji ključna je za stručnjake koji s njima rade (Proctor & Bresta-Knight, 2016.). Osim evaluacije karakteristika obitelji, evaluacija provedbe usluga podrške obitelji također zaslužuje pažnju. Temeljni izazov je osigurati fleksibilnu implementaciju, uvodeći poboljšanja tako da program odgovara obiteljima i potrebama okruženja, a bez narušavanja vjernosti EBP-u (Anyon et al., 2019.).

3 | Programi utemeljeni na dokazima: Predvodnici integracijskih nastojanja u promicanju dobrobiti obitelji

Tijekom posljednja tri desetljeća, područje podrške obitelji svjedočilo je snažnom razvoju strukturiranih intervencija usmjerenih na roditelje ili roditelje i djecu. Većina ovih intervencija imaju za svrhu poboljšati sredstva roditelja za podizanje djece, promicanjem dobrobiti roditelja i obitelji i razvoja djece, te psihosocijalne prilagodbe. Često znane kao programi obitelji i roditeljstva utemeljeni na dokazima („*evidence based family and parenting programmes*“ - EBFPP), ove intervencije razvijene su unutar teorijskog okvira poduprtog dokazom, EBFPP i uključuju sredstva koja se mogu pojaviti u obliku podataka, znanja, vještina, društvene podrške i stručnog usavršavanja (Dolan et al., 2020.). EBFPP su se pokazali učinkovitima u prevenciji i smanjenju negativnih ishoda za djecu i roditelje (Weber et al.,2019.) i preporučeni su od strane europskih politika kao temeljno načelo za ulaganje i prenosivost dobre prakse (Rodrigo et al., 2016.). Međutim, upotreba EBFPP-a kao usluge pružene u okruženju zajednice nije generalizirana praksa u većini europskih država (Baumann et al., 2016.). Intervencije pružene u uslugama u zajednici usmjerene su na obitelj i oblikovane su prema potrebama i osobinama obitelji, bez obzira što ovi protokoli intervencije često ne uključuju strukturirane programe.

EBFPP su intervencije koje su teorijski upravljane i empirijski provjerene, sa sadržajem opisanim i strukturiranim u priručniku, a čija je učinkovitost/djelotvornost evaluirana, te čiji su čimbenici u vezi implementacijskog postupka identificirani

(Rodrigo, 2016.). EBFPP mogu biti provedeni u različitim formatima, kao što je grupni ili individualni format, provedeni licem u lice ili na daljinu, samostalno s ili bez stručne podrške. Oblikovani su da zadovolje određene potrebe roditelja i djece (npr. roditelji djece različite dobi, s različitim stanjima mentalnog ili fizičkog zdravlja) i određenih razina obiteljskih rizika (nisko-univerzalna prevencija, srednje-selektivna prevencija, visokoindicirana prevencija). U svrhu pružanja od strane stručnjaka koji nisu bili uključeni u konceptualni razvoj programa, EBFPP uključuje posebnu obuku, te često stroge postupke akreditacije. Na samom kraju, stručnjaci su obvezni pohađati obuku o razlozima programa, strategijama i aktivnostima koje će biti predstavljene na svakom sastanku, kao i o protokolu evaluacije koji će se primjenjivati.

EBFPP predstavlja skup prednosti za svoje korisnike (UNODC, 2010.). Za početak, ovi programi temelje se na teorijskim modelima koje podupire znanstveno istraživanje, koji su empirijski testirani u kontekstu istraživanja ljudskog razvoja i obrazovanja. Teorijski model naglašava „teoriju promjene“ programa, koja objašnjava odnos između ciljeva programa, strategija i aktivnosti koje su predložene, te očekivanih ishoda kod roditelja i djece (Asmussen, 2011.). Opisani i strukturirani sadržaji u priručniku omogućuju profesionalcima da imaju standardiziranu referencu, osiguravajući da se EBFPP provodi vjerno, te da se postignu ciljevi programa. Ovo je osjetljivo pitanje, s obzirom na tradiciju provođenja nestrukturiranih intervencija, definiranih prema potrebama obitelji. Međutim, EBFPP nisu strogi entiteti niti reagiraju na osobitost konteksta obitelji i intervencije. Već postoji znatna količina literature o ravnoteži "prilagodbe nasuprot vjernosti" u provedbi programa utemeljenih na dokazima. Stvaratelji EBFPP-a trebali bi razjasniti koje su ključne komponente programa koje treba apsolutno poštovati, a koji se elementi mogu mijenjati bez ugrožavanja ključnih sastavnica intervencije (Barrera et al., 2016.). Promjene u sporednim aspektima, kao što je razumno prilagođavanje broja sastanaka, ili korištenje kulturološki prikladnijih primjera i slika, su poželjne, ne ugrožavaju vjernost provedbe te, naprotiv, promiču njihovu djelotvornost. Nedavno, u kontekstu COVID-19 pandemije, dokazano je da su intervencije osmišljene za rad uživo uspješno provedene na daljinu (Canário et al., 2021.).

Druga prednost je ta da su EBFPP bili predmet primijenjenog istraživanja kako bi se utvrdilo jesu li njihovi učinci korisni za ciljanu populaciju programa. Ovo je zahtjevan i dugotrajan postupak, koji zahtijeva financijske i kvalificirane ljudske resurse. Iz tih razloga ovaj se proces često provodi u akademskom okruženju, kroz istraživačke projekte s konkurentnim financiranjem. Evaluacija učinaka programa provodi se sustavnim i strogim metodama, čiju je kvalitetu obradilo nekoliko organizacija prezentirajući standarde dokaza (Gottfredson et al., 2015.). Na kraju evaluacije, postoji jamstvo kvalitete proizašlo iz znanstvenog istraživanja i objave otkrića u stručnim časopisima. Vjerojatnije je da program vodi pozitivnim, a ne

negativnim učincima (Asmussen, 2011.). Dostupni dokaz omogućuje uslugama u okruženju zajednice izabrati najadekvatniji program za rad s ciljanom populacijom. Također omogućava uslugama da uključe obitelji sukladno osobinama i ciljevima programa, osiguravajući da program ima potencijal pružiti najbolji mogući odgovor na specifične potrebe obitelji. Usklađivanje programa s potrebama ciljane populacije također omogućava da njegova provedba bude pouzdana, doprinoseći ishodima kod djece, roditelja i obitelji sukladno onima koji su definirani u teoriji promjene programa..

Kao treća prednost EBFPP-a, ekonomska evaluacija i pouzdanost daje informacije o odlukama osjetljivima na troškove, pridonoseći tako socijalnim politikama i donošenju odluka, kao i dopuštajući ulaganje u vrste potpore koje odgovaraju osobinama obitelji, poticanje dobrobiti obitelji i razvoja djeteta te smanjenje društvenog tereta i troškova. Nekoliko je studija pokazalo da su EBFPP isplativi u liječenju problema u ponašanju tijekom vremena (Sampaio et al., 2018.; Nystrand et al., 2019.). Unatoč troškovima povezanima uz obuku i provedbu, ulaganje u EBFPP kao preventivne intervencije otklanja daljnja ulaganja u druge intervencije podrške obitelji koje ne nude jamstvo djelotvornosti. Za provedbu EBFPP-a uvijek je potrebno početno ekonomsko ulaganje. Postoje troškovi vezani za obuku stručnjaka i prikupljanje svih materijala potrebnih za provedbu programa s roditeljima (Scott, 2011.). Nadalje, razvoj novih programa roditeljstva zahtijeva dugoročno skupo ulaganje za evaluaciju učinkovitosti i sigurnosti intervencija kroz vrijeme (UNODC, 2010.) Često konačni proizvod treba dodatna ulaganja u pripremu infrastrukture koja omogućava prijenos programa u zajednicu: izmjene priručnika i drugih materijala kao podrške provedbi programa, prijevod na različite jezike, obuka i akreditacija stručnjaka i njihov nadzor, itd. Međutim, sav ovaj trud rezultira saznanjem da EBFPP može biti ponuđen većem broju obitelji s jamstvom učinkovitosti. Ulaganje u EBFPP, čineći ga dostupnim obiteljima u zajednici i stvarnom okruženju, relevantno je za sprječavanje pojave problema i izbjegavanje troškova naknadnom ili specijaliziranijom skrbi.

Povrh prethodnih prednosti, provođenje EBFPP-a u uslugama u zajednici može potencijalno doprinijeti promjeni praksi koje su inače provodili stručnjaci u tim okruženjima, pod uvjetom preoblikovanja stručne prakse unutar okvira EBP-a. Praktičari su morali napraviti važne promjene u organizaciji usluga, odabrati prikladnu ciljanu skupinu, standardizirati intervencije, evaluirati njihove ishode. Shvaćanje razloga koji utemeljuju EBFPP i svaku implementiranu strategiju, omogućuje stručnjacima da budu samosvjesniji i koncentriraniji u svojoj praksi, poboljšaju svoju ekspertizu i osjećaju veće pouzdanje i motivaciju za intervenciju. Štoviše, praktičari su postali vrlo zadovoljni i osjećali su se osnaženiji jer intervenciju percipiraju kao učinkovitu, izazivajući promjene kod roditelja i djece, sa srednjoročnim i dugoročnim posljedicama za djelotvornost usluga (Scott, 2011.). Promicanjem kulture evaluacije među stručnjacima, doprinosi praksi dolaze iz ishoda intervencija, troškovi i učinci

intervencija mogu se odvagnuti, a stručnjaci postaju bolje informirani za odgovor na zahtjeve odgovornosti od strane interesnih skupina i donositelja odluka.

Zaključno, EBFPP omogućuju da se EBP integrira u usluge podrške obitelji pružane u okruženju zajednice. Iako kultura evaluacije zajedno sa standardima najboljeg dokaza još uvijek nije široko rasprostranjena te, stoga, EBFPP nisu opsežno provedeni i/ili primjereno evaluirani, postoji nekoliko prednosti u vezi okruženja zajednice, potičući restrukturiranje usluga kako bi se doprinijelo dobrobiti većeg broja obitelji.

4 | Evaluacija kao temelj EBFPP-a („*evidence-based family and paretning programmes*“ – programi podrške obiteljima i roditeljstvu utemeljeni na dokazima)

Evaluacija programa temeljna je i sveprisutna komponenta EBFPP-a, s obzirom da ovi programi uključuju i idejni okvir koji bi trebalo poštivati u provedbi, i prikupljanje empirijskih podataka prije i nakon provedbe kako bi se utvrdilo jesu li ciljevi programa ispunjeni. Evaluacija programa odnosi se na sustavno prikupljanje empirijskih podataka o aktivnostima, osobinama, i ishodima programa kako bi se donio evaluacijskisud (Patton, 2012.). Različite metode omogućuju prikupljanje različitih vrsta informacija, a njihova vrijednost ovisi o njihovoj sposobnosti da odgovore na pitanje postavljeno u određenom kontekstu i u vezi određene populacije (Fives et al., 2017.; McCall i Green, 2004.). Kao takvi, eksperimentalni i neeksperimentalni dizajni, kao i kvantitativne i kvalitativne metode mogu se smatrati najboljim izborom ako omogućuju prikladan odgovor na pitanje proizašlo iz istraživanja (Proctor i Brestan-Knight, 2016.). Kao što je prethodno navedeno, EuroFamNet prihvaća pluralistički pristup istraživanju i evaluaciji čime se omogućuje širi spektar dizajna i metodoloških modela, te prihvaćanje raznolikosti konteksta u istraživačkim studijama i evaluacijama programa (EUroFamNet, 2020.).

Neka od pitanja koja se često pojavljuju, a koja zahtijevaju pluralistički pristup kad se programi provode u uslugama u zajednici, opisana su u sljedećim odlomcima.

Je li program spreman za provedbu u uslugama u zajednici? Evaluacija pristupačnosti programa.

Da bi bio proveden u uslugama u zajednici, stručnjaci moraju imati pristup programu, kao i svim materijalima nužnima za provedbu. Također, moraju imati pristup posebnoj obuci i postupcima akreditacije, ako promotori programa zahtijevaju postupak akreditacije. Pri provođenju programa, stručnjaci bi trebali biti u mogućnosti pohađati predavanja o nadzoru, te kontaktirati konzultante za implementaciju, kako bi se

osigurala vjernost implementacije. Ovo su bitni aspekti koji doprinose usvajanju, implementaciji i održivosti intervencije od strane stručnjaka i usluga (Proctor, 2011.).

Postoje li u usluzi u zajednici uvjeti potrebni za provedbu programa? Evaluacija uvjeta usluge.

Provedba programa obično zahtijeva postojanje dvije vrste uvjeta. Prvi se odnosi na spremnost stručnjaka da uvedu novine u svoju praksu, pridržavanje idejnog okvira programa i teorije promjene, kako bi se dokazalo da najbolje usluge odgovaraju potrebama i osobinama obitelji. Drugi se odnosi na postojanje infrastrukture u usluzi koja podržava implementaciju programa. Logistički uvjeti kao što su prikladni prostori za roditelje, djecu i obitelji, raspored rada koji odgovara potrebama obitelji, dostupni materijali programa, te potpora roditeljima u vezi prijevoza, obroka ili čuvanja djece, važni su za stope priključivanja, zadržavanja i sudjelovanja roditelja kroz provedbu programa. Pružanje ovih uvjeta za obitelji također odražava prihvatljivost programa od strane stručnjaka i interesnih skupina, otkrivajući da oni smatraju da je program prednost usluge i njezinih ciljeva (Proctor, 2011.). *A posteriori* evaluacija u vezi gore navedenih uvjeta povezanih s uspjehom intervencije određuje izvedivost programa, to jest, opseg u kojem program može biti uspješno proveden unutar usluga u zajednici (Proctor, 2011.).

Koje su potrebe obitelji? Početna procjena potreba i sredstava obitelji

Bitno je da program odgovara potrebama svake pojedine obitelji. Početni protokol evaluacije programa obično uključuje procjenu roditeljskih ponašanja, stavova, znanja i osjećaja kompetencije, roditeljske prilagodbe i percepcije dječjeg ponašanja. Ako su mjere pouzdane i predstavljaju odgovarajuću osjetljivost i posebnost, podaci koji su prikupljeni prije intervencije (često i u trenutku priključivanja) omogućuju stručnjacima da shvate je li program, u svojim značajkama, prikladan za obitelj. Također, omogućuje i probir specifičnih zahtjeva među članovima obitelji na temelju kojih se mogu odrediti moguća upućivanja drugim stručnjacima ili uslugama (Proctor i Brestan-Knight, 2016.). Nekoliko programa uključuju i sastanak za pružanje povratnih informacija o početnoj ocjeni obitelji ili roditeljima, tako da obitelj može koristiti ove podatke za postavljanje ciljeva za promjenu. Početna procjena s osjetljivijim i posebnim mjerama omogućuje opsežnu procjenu za utvrđivanje prikladnosti programa za svaku pojedinu obitelj (Proctor, 2011.) i kako se isti može oblikovati prema potrebama obitelji, bez narušavanja cjelovitosti programa.

Je li program učinkovit za obitelj? I na koliko dugo? – Evaluacija kratkoročnih i dugoročnih učinaka

Provedbom protokola početne procjene ponovno pri završetku programa omogućava se procjenjivanje učinka programa u svakoj obitelji, to jest, postoje li pozitivne

promjene u ponašanjima, spoznajama, osjećaju kompetentnosti, itd. Dakle, protokol procjene ima dvostruku funkciju: evaluirati početne potrebe obitelji, te ocijeniti učinke programa. Ova druga funkcija je kritična, ne samo za razumijevanje je li program bio koristan za svaku obitelj (ili nije), već za preispitivanje zašto nije djelovao kako je bilo očekivano, te je li potrebno uputiti obitelj na dodatnu podršku. Konačno, evaluacija djelotvornosti doprinosi osiguranju da usluge u okruženju zajednice nude najbolju uslugu njege obiteljima.

Idealno, evaluacija učinaka programa trebala bi biti provedena ne samo kratkoročno (odnosno odmah nakon kraja programa), već i dugoročno, kako bi se razumjelo zadržavaju li se promjene tijekom vremena. Dodatno uz instrumente procjene koji omogućuju kvantitativne rezultate, poželjno je uključiti druge formate procjene koji obuhvaćaju promatranje interakcije djeteta i obitelji, te individualne i grupne intervjue. Također, za daljnje razumijevanje učinaka programa na djecu, nastavno na izvještaje roditelja, preporučljivo je koristiti višestruke izvore podataka (npr. od nastavnika).

Kako je program proveden od strane stručnjaka? – Evaluacija vjernosti provedbe

Nadziranje provedbe programa omogućava preispitivanje je li program vjerno proveden. EBFPP ima temeljne komponente koje moraju biti prepoznate i ostvarene kako bi se izbjeglo narušavanje vjernosti provedene intervencije. EBFPP obično ima kontrolnu listu vjernosti, koja mora biti ispunjena od strane praktičara na kraju svakog sastanka. Nadziranje provedbe programa je uvijek važno, ali ponajviše kad je u tijeku postupak prilagodbe, na primjer u novoj državi ili na novom jeziku, kao dio „kontinuiranog ciklusa poboljšanja kvalitete“. Važno je da je evaluacija provedena strogo kako bi se dobili ispravni zaključci. Rezultati bi trebali biti objavljeni kako bi se povećalo znanje pružatelja usluga na razini zajednice o učinkovitosti intervencije, bila ona prilagođena ili ne (UNODC, 2009.).

Kakvi su bili roditelji za vrijeme provedbe programa? Evaluacija angažiranosti obitelji

Učinak programa roditeljstva može biti narušen ako roditelji nisu dovoljno uključeni tijekom postupka intervencije. Roditeljski angažman u intervencijama podrške obitelji i roditeljstvu je postupak s više stadija, uključujući na primjer uključivanje, zadržavanje, pohađanje i sudjelovanje u aktivnostima na i između sastanaka (Piotrowska et al., 2017.).

Stupanj roditeljskog angažmana u programu je operacionaliziran kroz nekoliko određenih ponašanja, kao što je pohađanje sastanaka (prisutnost, odsutnost), točnost, aktivno sudjelovanje u aktivnostima koje se provode na sastancima, izvođenje

domaćih zadataka, te zadovoljstvo intervencijom. Ovi podaci trebali bi biti prikupljani sistematično tijekom postupka intervencije i korišteni za nadziranje angažmana sudionika. Kao ishod, ovi podaci su bitni za bolje razumijevanje učinaka programa u pojedinoj obitelji, odnosno utvrđivanje jesu li bolji/lošiji ishodi intervencije povezani sa stopom nižeg/višeg roditeljskog angažmana.

Za koga je i u kojim uvjetima program djelotvoran? – Evaluacija u studijama djelotvornosti

Studije djelotvornosti razvijene su za utvrđivanje je li program koji je imao učinkovitost predviđenu u kontekstu istraživanja učinkovit i kad je prenesen u usluge u okruženju zajednice (Gottfredson et al., 2015.). Evaluacija djelotvornosti trebala bi uključivati evaluaciju ishoda programa, koristeći mjere definirane u protokolu procjene programa, prije i nakon intervencije te, idealno, u dodatnim praćenjima tijekom vremena. Ovo je posebno važno za razumijevanje djeluje li intervencija i zadržavaju li se učinci tijekom vremena (van Aarj et al., 2017.). Procjena evaluacije trebala bi se također odnositi na pojedinačne osobine djece, roditelja, te na provedbu programa čime može doprinijeti objašnjenju za koga je i pod kojim okolnostima intervencija učinkovita. Drugi važni aspekti su oni vezani za postupke koji mogu doprinijeti objašnjenju kako se promjene odvijaju tijekom i nakon provedbe programa, na primjer, utječe li program roditeljstva na ponašanje djece kroz promjene u roditeljskim praksama.

Je li program isplativ? Ekonomska evaluacija implementacije programa

Unutar evaluacije djelotvornosti također bi trebala biti napravljena ekonomska evaluacija programa (Crowley et al., 2018.), što je posebno relevantno za informiranje o troškovno osjetljivim odlukama u vezi sa širenjem programa. Ovo je posebno relevantno za socijalne politike i donošenje odluka, informiranje o različitim EBFPP koji odgovaraju potrebama obitelji, sukladno njihovim osobinama, te doprinoseći smanjenju obiteljskog i društvenog opterećenja i troškova.

Što je prodiranje i održivost programa? – Evaluacija u studijama povećanja

Studije implementacije velikih razmjera razvijene su u širem postupku prijenosa, nakon ili za vrijeme širenja programa (Gottfredson et al., 2015.). Razvijanje studije povećanja o širenju programa zahtijeva postojanje strukture koja usmjerava i prati provedbu programa u području/regiji/zemlji u kojoj se program provodi. Evaluacija studija povećanja uključuje sve prethodno navedene aspekte vezane za procjenu djelotvornosti. Treba razmotriti dva ključna aspekta: prodiranje i održivost (Proctor, 2011.). Što je integracija programa u uslugama u zajednici? I do koje je mjere program održiv kroz vrijeme u uslugama u zajednici? Ovdje je angažiranje interesnih skupina također relevantno za utvrđivanje je li program kulturno kompetentan i smislen (Gill et

al., 2016.). Ishodi studija povećanja evaluacije također su važne za informiranje o politikama i smjernicama.

Zaključno, evaluacija programa je ključna sastavnica EBBP-a, informirajući o njegovim osobinama, postupcima i ishodima. Korist pojedinih metoda evaluacije ovisi o njihovoj prikladnosti odgovoriti na određena pitanja. Nakon što su programi implementirani u usluge u zajednici, evaluacija vanjske valjanosti jednako je važna kao i procjena unutarnje valjanosti, kroz pluralistički metodološki pristup procjeni programa.

5| Conclusion

Strukturirane obiteljske i roditeljske intervencije utemeljene na dokazima unutar teorijskog okvira potkrijepljenog dokazima pokazale su se učinkovitima u prevenciji i smanjenju negativnih ishoda za djecu i roditelje u više zemalja i kultura. Međutim, korištenje EBFPP-a kao usluge koja se pruža u uslugama u zajednici nije opća praksa u većini zemalja, uključujući i Europu.

Širenje EBFPP-a u uslugama u zajednici zahtijeva pluralistički pristup u evaluaciji pružene podrške za rješavanje različitih pitanja u različitim fazama provedbe EBFPP-a. To se može postići pribjegavanjem mnoštvu metoda i postupaka, u izravnoj suradnji između istraživača i stručnjaka u uslugama u zajednici.

Nadalje, kako bi se ostvarili pozitivni i smanjili negativni ishodi za djecu, obitelji i zajednice, rad stručnjaka za podršku obitelji u dinamici stvarnog svijeta trebao bi se oslanjati na njihovu stručnost, ali i na okvir suradnje s obiteljima, priznajući djecu, roditelje i obitelji kao aktivne članove i suradnike intervencije u dinamičnom procesu pružanja najbolje usluge podrške obitelji.

Implementacija EBFPP-a u uslugama u zajednici donosi višestruke prednosti za one koji pružaju i one koji koriste usluge podrške obiteljima. EBFPP su poduprti teorijskom pozadinom, uključujući teoriju promjene koja je ključna za standardizirani model intervencije koji omogućuje definiranje jasnih ciljeva za svaku obitelj i evaluaciju jesu li ti ciljevi i ishodi postignuti. Ishodi evaluacije EBFPP-a informiraju stručnjake za podršku obitelji o tome odgovaraju li programi potrebama i osobinama obitelji. Ishodi EBFPP-a upareni s rezultatima ekonomskih evaluacija i odgovornosti daju informacije o troškovno osjetljivim odlukama i doprinose socijalnoj politici i donošenju odluka. Pružanje EBFPP-a u uslugama u zajednici doprinosi povećanju samosvijesti i koncentriranosti praktičara tijekom rada s obiteljima, kao i njihovom osjećaju samopouzdanja i profesionalnog angažmana.

Učvršćivanje paradigme utemeljene na dokazima u obiteljskim i roditeljskim programima s načelima provedbenog istraživanja bit će sljedeći korak naprijed u uslugama u zajednici na mnogim razinama. Složenost pitanja koja se postavljaju tijekom procesa provedbe zahtijeva raznolikost metoda i postupaka koji su relevantni za prilagođavanje i odgovaranje na različite upite i potrebe proizašle iz prakse podrške obitelji u stvarnoj dinamici. To će također obuhvatiti razvoj i usavršavanje metodologija evaluacije u skladu s EuroFamNetovim pluralističkim pristupom istraživanju i evaluaciji (EuroFamNet, 2020.). Takva će potraga potaknuti istraživače, stručnjake, obitelji i političare da zajedno razmišljaju, planiraju i djeluju kako poboljšati podršku roditeljstvu i obitelji u različitim sektorima skrbi.

Reference

Ayala-Nunes, L., Nunes, C., & Lemos, I. (2017.). Social support and parenting stress in at risk Portuguese families. *Journal of Social Work, 17*(2), 207-225. https://doi.org/10.1177/1468017316640200.

Anyon, Y., Roscoe, J., Bender, K., Kennedy, H., Dechants, J., Begun, S., & Gallager, C. (2019.). Reconciling adaptation and fidelity: Implications for scaling up high quality youth programs. *Journal of Primary Prevention, 40*(1), 35–49. https://doi.org/10.1007/s10935-019-00535-6

APA (2006.). Evidence-based practice in Psychology. *American Psychologist, 61* (4), 271-285. https: //doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271

Asmussen, K. (2011.). *The evidence-based parenting practitioner's handbook.* Routledge.

Barrera, M., Jr., Berkel, C., & Castro, F. G. (2017.). Directions for the advancement of culturally adapted preventive interventions: Local adaptations, engagement, and sustainability. *Prevention Science, 18(6)*, 640-648. https://doi.org/10.1007/s11121-016-0705-9

Baumann, A. A., Kohl, P. L., Proctor, E. K., Powell, B. J. (2016.). Program Implementation. U J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *Evidence-based parenting education* (pp. 24-33). Routledge.

Belsky, J. (1984.). The determinants of parenting: A process model. *Child Development, 55*, 83-96. https://doi.org/10.2307/1129836

Bronfenbrenner, U. & Evans, G. (2000.). Developmental science in the 21st century emerging questions, theoretical models, research designs and empirical findings. *Social Development, 9.* 115-125. https://doi.org/10.1111/1467-9507.00114

Budd, K.S. (2005.). Assessing parenting capacity in a child welfare context. Children and Youth Services Review, 27(4), 429-444. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2004.11.008

Canário, C., Abreu-Lima, I., Santos, S., Martins, M., Campos, J., Rodrigues, C., Tavares, M., Mansilha, H., Torres, S., Lemos, M., & Cruz, O. (2021.). Delivering Group Lifestyle Triple P through digital practice: a case study with Portuguese parents. *Journal of Family Therapy, 43*, 232-255. https://doi.org/10.1111/1467-6427.12334

Council of Europe (2006.). *Recommendation of Committee of Ministers to Members States on Policy to Support Positive Parenting. Retrieved from: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073507*

Crowley, D., et al. (2018.). Standards of evidence for conducting and reporting economic evaluations in prevention science. *Prevention Science, 19*, 366-90. https://doi.org/10.1007/s11121-017-0858-1

Dekovic, M., Stoltz, S., Schuiringa, H., Manders, W., & Assher, J. (2012.). Testing theories through evaluation research: conceptual and methodological issues embedded in evaluations of parenting programmes. *European Journal of Developmental Psychology, 9*, 61-75. https://doi.org/10.1080/17405629.2011.611423

Dolan, P., Pinkerton, J., & Canavan, J. (2022.). Family support: From description to reflection. U P. Dolan, J. Canavan & J. Pinkerton (Eds.), *Family support as reflective practice* (pp. 11-26). Jessica Kingsley Publishers.

Dolan, P., Zegarac, N. & Arsic, J. (2020.). Family support as a right of the child. *Social Work & Social Sciences Review, 18*(1) 15-30. https://doi.org/10.1921/swssr.v21i2.1417

European Family Support Network (2020.). *EuroFamNet principles*. EuroFamNet.

Fives, A., Canavan, J., & Dolan, P. (2017.). Evaluation study design – a pluralist approach to evidence. *European Early Childhood Education Research Journal, 25* (1), 153-170. http://dx.doi.org/10.1080/1350293X.2016.1266227

Flay, B. R., Biglan, A., Boruch, R. F., Castro, F. G., Gottfredson, D., Kellam, S. et al. (2005.). Standards of evidence: Criteria for efficacy, effectiveness and dissemination. *Prevention Science, 6,* 151-175. https://doi.org/10.1007/s11121-005-5553-y

Gill, S. Kuwahara, R., Wilce, M. (2016.). Through a culturally competent lens: Why the program evaluation standards matter. *Health Promotion Practice 1,* 5-8. http://dx.doi.org/10.1177/1524839915616364

Gottfredson, D. C., Cook, T. D., Gardner, F. E., Gorman-Smith, D., Howe, G. W., Sandler, I. N., Zafft, K. M. (2015.). Standards of evidence for efficacy, effectiveness, and scale-up research in prevention science: Next generation. *Prevention Science, 16* 893-926. http://dx.doi.org/10.1007/s11121-015-0555-x

Jiménez, L., Antolín-Suárez, L., Lorence, B., & Hidalgo, V. (2019.). Family education and support for families at psychosocial risk in Europe: Evidence from a survey

of international experts, *Health Social Care Community, 27*, 449-458. http://dx.doi.org/10.1111/hsc.12665

Martins, S., Martins, C., Almeida, A., Ayala-Nunes, L., Gonçalves, A. & Nunes, C. (2022.). The Adapted DUKE-UNC Functional Social Support Questionnaire in a community sample of Portuguese parents. *Research on Social Work Practice,* 0, 1-11. https://doi.org/10.1177/10497315221076039

McCall, R. B. (2009.). Evidence-based programming in the context of practice and policy. *Social Policy Report, 23*(3), 1–11. https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2009.tb00060.x

McCall, R. B., & Green, B. L. (2004.). Beyond the methodological gold standards of behavioral research: Considerations for practice and policy. *Social Policy Report*, 18, 1-20. https://doi.org/10.1002/j.2379-3988.2004.tb00025.x

Nystrand, C., et al. (2019.) Cost-effectiveness analysis of parenting interventions for the prevention of behaviour problems in children. *PLOS ONE, 14*, 1-18. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225503

Patton, M. (2012.). Program evaluation. U L. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (pp. 684-686). SAGE Publications, Inc.

Piotrowska PJ, Tully LA, Lenroot R, Kimonis E, Hawes D, Moul C, Frick PJ, Anderson V, Dadds MR. (2017.). Mothers, fathers, and parental systems: A conceptual model of parental engagement in programmes for child mental health-Connect, Attend, Participate, Enact (CAPE). *Clinical Child Family Psychology Review, 20*, 146-161. https://doi.org/10.1007/s10567-016-0219-9.

Proctor, K. B., & Brestan-Knight, E. (2016.). Evaluating the use of assessment paradigms for preventive interventions: A review of the Triple P-Positive Parenting Program. *Children and Youth Services Review, 62*, 72-82. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.01.018

Reder, P., Duncan, S., & Lucey, C. (2003.). *Studies in the assessment of parenting*. Routledge.

Rodrigo, M. J. (2016.). Quality of implementation in evidence-based positive parenting programs in Spain: Introduction to the special issue. *Psychosocial Intervention, 25(2)*, 63-68. https://doi.org/10.1016/j.psi.2016.02.004

Rodrigo, M. J., Almeida, A., & Reichle, B. (2016.). Evidence-based parent education programs. U J. J. Ponzetti, Jr. (Ed.), *Evidence-based parenting education (pp. 85-104)*. Routledge.

Sackett, D. L., Rosenberg, W. M., Gray, J. A., Haynes, R. B., & Richardson, W. S. (1996.). Evidence based medicine: what it is and what it isn't. *BMJ: British Medical Journal, 312*(7023), 71-72. https://doi.org/10.1136/bmj.312.7023.71

Sampaio, F., Barendregt, J., Feldman, I., Lee, Y., Sawyer, M., Dadds, M., Scott, J., Mihalopoulos, C. (2018.). Population cost-effectiveness of the Triple P parenting programme for the treatment of conduct disorder: an economic modelling study. *European Child and Adolescent Psychiatry, 27*, 933–44. https://doi.org/10.1007/s00787-017-1100-1

Shadish, W. R. (1986.). Planned critical multiplism: Some elaborations. *Behavioral Assessment*, *8*(1), 75-103.

Shadish, W. R., Cook, T. D., & Campbell, D. T. (2002.). Experimental and quasi-experimental designs for generalized causal inference. Houghton Mifflin.

Scott, S. (2011.). Foreword. U K. Asmussen (2011). *The evidence-based parenting practitioner's handbook.* Routledge.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2009.). *Guide to implementing family skills training programmes for drug abuse prevention.* United Nations.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2010.). *Compilation of evidence based family skills training programmes.* United Nations.

UN Commission on Human Rights. (7. ožujka 1990.), Convention on the Rights of the Childhttps://www.refworld.org/docid/3b00f03d30.html

van Aar, J., et al.(2017.). Sustained, fade-out or sleeper effects? A systematic review and meta-analysis of parenting interventions for disruptive child behavior. *Clinical Psychology Review, 51*, 153-63. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.11.006

Weber, L., Kamp-Becker, I., Christiansen, H. et al (2019.). Treatment of child externalizing behavior problems: a comprehensive review and meta–meta-analysis on effects of parent-based interventions on parental characteristics. *European Children and Adolescents Psychiatry, 28*, 1025-1036. https://doi.org/10.1007/s00787-018-1175-3

Zegarac, N., Isakov, A. B., Nunes, C., & Antunes, A. (2021.). Workforce Skills in Family Support: A Systematic Review. *Research on Social Work Practice, 31*(4), 400–409. https://doi.org/10.1177/10497315211006184